

Ličnost adolescenata s problemom zavisnosti od interneta i karakteristike njihovih porodica

Vesna Dukanac¹

Institut za mentalno zdravlje, Beograd

Tamara Džamonja-Ignjatović

Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka

Marko Milanović

Centar za istraživanje i razvoj društva IDEAS

Branislava Popović-Čitić

Univerzitet u Beogradu, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

Istraživanje se bavi utvrđivanjem specifičnih dimenzija ličnosti adolescenata „internet-zavisnika”, ličnosti njihovih roditelja i karakteristika porodičnog funkcionisanja s ciljem boljeg razumevanja faktora rizika za razvojovog poremećaja. Uzorak je činilo 60 adolescenata oba pola, uzrasta od 15 do 18 godina, od toga 30 iz kliničke grupe „internet- zavisnika” i 30 ispitanika kontrolne grupe iz opšte populacije, kao i 120 roditelja, odnosno po 30 parova roditelja obe grupe adolescenata. U istraživanju su primenjeni upitnici za procenu zavisnosti od interneta (Young’s Internet Adiction Test – IAT), za procenu ličnosti adolescenata (Belgrade Adolescent Personality Inventory – BAPI), ličnosti roditelja (Temperament and Character Inventory-Revisited – TCI-R) i procenu porodičnog funkcionisanja (Family Adaptability and Cohesion Evaluation Scale – FACES IV). Rezultati ukazuju na to da adolescente s problemom zavisnosti od interneta karakteriše visok stepen impulsivnosti i niska istrajnost, kao i nezreli aspekti karaktera koji regulišu odgovorno, ka cilju usmereno i kooperativno ponašanje. Očeviispitanika kliničke grupe imaju značajno više skorove na dimenziji Perzistencije, a majke na dimenziji Potrage za novinama, dok oba roditelja imaju povišene skorove na Self-transcendenciji, što potencijalno ukazuje na to da su manje dostupnisvojoj deci. Sve dimenzije koje se odnose na pozitivne aspekte porodičnog funkcionisanja kliničke grupe niske su prema proceni oba roditelja, dok je negativna dimenzija porodičnog funkcionisanja Haotičnost procenjena kao visoko izražena kod oba roditelja,

1 Adresa autora: vesna.dukanac@gmail.com

a Neuključenost samo kod očeva. Dobijeni rezultati ukazuju na to da roditelji ispitnika kliničke grupe formiraju specifičan oblik dezangažovanog i distanciranog roditeljskog stila, koji rezultira izbegavajućim ponašanjem adolescenata i njihovim povlačenjem u „virtuelni svet“. Takvi nalazi mogu imati značajnu ulogu u razumevanju nastanka zavisnosti od interneta, u koncipiranju preventivnih programa i definisanju smernica za efikasniji terapijski tretman.

Ključne reči: *zavisnost od interneta, adolescenti, crte temperamenta, crte karaktera, dimenzije porodičnog funkcionisanja*

Uvod

Poznato je da adolescenciju karakteriše veliki razvojni potencijal, ali i pojačan rizik za pojavu i strukturiranje različitih formi psihopatologije (Erikson, 2008). U adolescentnom razvojnem periodu javljaju se fenomeni adolescentne krize, problemi u ponašanju, poremećaji u ishrani, problemi sa upotrebom i zloupotrebom alkohola i psihoaktivnih supstanci, a sve se više govori i o fenomenu posredne, elektronske komunikacije mladih i o tome da se veoma mnogo vremena ispred računara. Tako se danas „internet-zavisnost“ pojavljuje kao relativno nova kategorija poremećaja kod adolescenata, kao prateći neželjeni fenomen tehnološkog napretka u oblasti informacione tehnologije. Problem ponašanja u vezisa upotrebom interneta još nije zvanično uključen u dijagnostičke klasifikacije mentalnih poremećaja, mada DSM-V klasifikacija donosi smernice za dijagnostikovanje tog poremećaja. Za sada se problem prepoznaje u kliničkoj praksi i stručnoj literaturi, pod nazivom „internet-zavisnost“, čija priroda nije jasno definisana. Jedna grupa autora problem sagledava kao bihevioralni problem koji odražava interakciju čoveka i mašine (Shapira et al., 2003; Aboujaoude, Koran, 2010). Oni smatraju da internet ne može biti izvor zavisničkog ponašanja budući da nema obeležja štetne supstance koja se unosi u organizam (*substance addiction, substance dependency*), već po svojoj prirodi odgovara poremećajima kontrole impulsa (*impulse control disorder*), kao što je to slučaj s patološkim kockanjem, kompulsivnom kupovinom ili kleptomanijom. U prilog toj tezi navodi se argument koji ističe da internet, za razliku od štetnih efekata psihoaktivnih supstanci, predstavlja, pre svega, rezultat tehnološkog napretka od izuzetne koristi za funkcionisanje pojedinca i društva. Zbog toga, ta grupa autora predlaže da se koriste termini *kompulsivna* ili *patološka upotreba* interneta. Autori koji zastupaju tezu da se radi o bolesti zavisnosti zagovaraju šire definisanje pojma zavisnosti (*addiction*), koje svojim sadržajem treba da obuhvati ne samo supstance, već i ponašanja (Young, 2004; Griffiths, 2008). Oni zavisnost određuju kao „kompulsivnu nekontrolisanu želju za određenom supstancom, navikom ili aktivnošću u takvom stepenu da prestajanje konzumiranja uzrokuje emocionalne, mentalne ili fiziološke probleme“ (Anderson et al., 1998: 321). U skladu s tim, oni predlažu termin *bihevioralna (behavioral addiction)*, *nehemijska (non-chemi-*

cal addiction) ili *tehnološka zavisnost (technological addiction)*. Ni nova DSM V klasifikacija nije rešila tu dilemu, već je poremećaj dobio neutralan naziv *Poremećaj ponašanja povezan sa prekomernom upotrebom interneta*. Kako se među praktičarima odomaćio termin internet-zavisnost, u ovom radu biće korišćen taj termin, s obzirom da fokus rada nije ni usmeren na rešavanju te dileme, već na razumevanje specifičnih karakteristika ličnosti adolescenata koji imaju ovaj problem, kao i ličnosti njihovih roditelja i obrazaca porodičnog funkcionisanja.

Adolescencija, kao značajna prekretnica u razvoju, nosi brojne potencijalne teškoće, koje su značajno povezane ponašanjem roditelja i porodičnom atmosferom u kojoj adolescent odrasta (Dukanac et al., 2014). Rani psihoanalitički radovi naglašavali su da ličnost roditelja i njihova kvalitetna roditeljska usklađenost predstavljaju optimalan preduslov za adekvatan razvoj njihovog deteta. Za razliku od isticanja jednosmernog uticaja ličnosti roditelja kao „primarnih identifikacionih modela, koji oblikuju ličnost deteta i prebojavaju sve kasnije identifikacije” (Tadić, 2006), savremna razvojna psihologija naglašava složene mehanizme povratne sprege koji posreduju između genotipski određenih karakteristika deteta i roditeljskih (genotipskih i fenotipskih) uticajana ličnost deteta (Lightfoot et al., 2013). Kad se u inače složeni interakcijski proces uključe i drugi relevantni faktori, kao što su uticaji vršnjaka, širi društveno-istorijski kontekst, slučajni životni događaji i slično, analiza doprinosi pojedinačnih faktora za razvoj ličnosti adolescenata i njihove psihopatologije još se više usložnjava.

Novija istraživanja, sasvim očekivano, ističu važnost porodičnog funkcionisanja i za pojavu „internet zavisnosti” kod mladih (Wartberg et al., 2014). Porodice adolescenata s tim poremećajem procenjene su kao manje funkcionalne, imaju otežanu komunikaciju, nisku kohezivnost, a češće se sreće i alkoholizam roditelja, nasilje u porodici i konflikti na relaciji roditelj–adolescent (Park, 2008; Yan et al., 2013; Yen et al., 2007). U vaspitnim stilovima roditelja izgleda da nedostaje emocionalna toplina. Majke tih adolescenata pokazuju teškoće u uspostavljanju adekvatnog afektivnog vezivanja s decom, oscilujući od prezaštićujuće uključenosti, preko sklonosti ka kažnjavanju, do odbacivanja. Očevi su skloni ili odsustvovanju iz odrastanja svoje dece, bilo da je reč o fizičkom odsustvu ili zadržavanju periferne pozicije u odnosima i emotivnoj nedostupnosti i kad su fizički prisutni ili otvorenom odbacivanju (Vukov, 1994; Xiuqin et al., 2010). Adolescenti svoje očeve opisuju kao sklone kažnjavanju i neempatične (Xiuqin et al., 2010). Odrastanje je u takvim porodicama otežano, posebno za razvoj samopoštovanja, veština komunikacije, kao i oblikovanja socijalnih uloga (Mike et al., 2014). Bez obzira na razlike u naglašavanju pojedinih porodičnih faktora nastanka „internet zavisnosti”, stručnjaci su saglasni da problem postaje izraženiji kod onih adolescenata koji imaju takve specifične lične karakteristike koje mogu predstavljati predispozicije ka razvoju ovog poremećaja.

S obzirom na dosadašnje rezultate, ciljovog istraživanja bio je da se utvrde specifične crte ličnosti adolescenata i njihovih roditelja, kao i specifičnosti porodičnog funkcionisanja adolescenta koji manifestuju problem „internet-zavisnosti“.

Osnova za procenu i analizu strukture ličnosti bio je Psihobiološki model ličnosti Roberta Klonindžera (Cloninger et al., 1994; 1999). Model opisuje strukturu ličnosti kao kompleksan sistem koji se sastoji od interaktivnih domena temperamenta i karaktera. Klonindžer izdvaja sedam dimenzija individualnih razlika. Dimenzije temperamenta zasnivaju se na urođenim adaptivnim sistemima reagovanja na signale nagrade, kazne i novine. Četiri dimenzije temperamenta nazvane su Potraga za novinama (NS), Izbegavanje štete (HA), Zavisnost od nagrade (RD) i Perzistencija (P). Dimenzije karaktera razvijaju se kroz socijalno učenje, oblikujući tri aspekta self-koncepta, odnosno osobe kao autonomne individue, kao integralni deo društvene zajednice i kao integralni deo univerzuma. Tri dimenzije karaktera su Samousmerenost (SD), Kooperativnost (C) i Self-transcendencija (ST) (Cloninger et al., 1994; 1999). Njihovi specifični sklopovi određuju tip ličnosti, kao i prisustvo i vrstu poremećaja.

Analiza bračnih i porodičnih odnosa zasnivala se na Olsonovom Cirkumpleks modelu (Olson et al., 2006; Olson, 2008; 2011). Cirkumpleks model bračnih i porodičnih odnosa utemeljen je na tri koncepta koj su neophodna za razumevanje funkcionisanja porodice. To su kohezivnost, fleksibilnost i komunikacije. Kohezivnost je definisana kao emotivna povezanost članova porodice. Fleksibilnost je definisana kao učestalost promena vođstva u porodici, promena u odnosima među ulogama i u pravilima tih odnosa, kao i u dogovaranju. Komunikacije predstavljaju pozitivnu dimenziju porodičnog funkcionisanja kojom je Olson naknadno proširio svoj model i odnosi se na pozitivne komunikacione sposobnosti kako celokupnog sistema porodice, tako i u dijadnim relacijama. Model postulira to da uravnotežene porodice imaju znatno adekvatniju komunikaciju u odnosu na neuravnotežene, te da je i zadovoljstvo porodičnim funkcionisanjem znatno izraženije.

Osnovno istraživačko pitanje koje se u radu postavlja jeste – da li postoje neke specifičnosti u ličnosti mladih i njihovih roditelja, kao i u celokupnoj porodičnoj atmosferi koju zajednički kreiraju kroz obrasce porodičnog funkcionisanja, a koje se mogu dovesti u specifičnu vezu s problemom zavisnosti mladih od interneta, ukoliko ovaj fenomen shvatimo kao jedan vid bekstva od realnosti u uzbudljiv i nefrustrirajući „sajber prostor“?

Metod istraživanja

Uzorak

Uzorak istraživanja sastojao se od 60 adolescenta oba pola, u uzrastu od 15 do 18 godina, prosečne starosti 16,9 godina, od čega 33% muškog pola i 66% ženskog pola. Uzorak kliničke grupe, dijagnostikovane kao „internet-

zavisnici”, činilo je 30 adolescenata koji su zbog problema u vezi s prekomernom upotrebom interneta upućeni na lečenje u zdravstvene ustanove. Svi ispitanici iz te grupe ispunili su kriterijum za ponašanje koje se može smatrati zavisničkim na Young’s Internet Addiction Test – IAT, čija je vredost iznad kritičnog skora 70. Kontrolnu grupu činilo je 30 adolescenata iz opšte populacije koji nisu manifestovali probleme u ponašanju u vezi sa upotrebom interneta, niti druge mentalne poremećaje, a skor na IAT bio je ispod kritične vrednosti od 40 poena. Uzrast adolescenata u kontrolnoj grupi kretao se od 16 do 17 godina, pri čemu je prosečna starost iznosila 16,8 godina. Struktura uzorka po polu bila je: 57% ispitanika muškog pola i 43% ženskog pola. Između tih grupa nije postojala statistički značajna razlika u odnosu na pol: $\chi^2(1)=3.30$, $p=.07$, ni u odnosu na uzrast: $\chi^2(3)=5.45$, $p=.14$.

Drugi deo uzorka sastojao se od od 60 roditeljskih parova, ukupno 120 roditelja. Njih 30 pripadalo je grupi roditelja mladih „internet-zavisnika”, a 30 parova činilo je kontrolnu grupu roditelja čija deca nisu imala problema sa upotrebom interneta, niti drugih problema u ponašanju. U uzorak su ušli samo adolescenti iz potpunih porodica, sa oba roditelja, kako bi se kontrolisao dodatni uticaj porodične strukture na rezultate u sklopu malog kliničkog uzorka.

Majke ispitanika kliničke grupe bile su u dobu od 33 do 47 godina ($M=40$), od kojih je 19 (63,33%) imalo završenu srednju školu, a 11 (36,66%) visoku stručnu spremu. Očevi ispitanika kliničke grupe bili su u dobu od 37 do 59 godina ($M=50,03$), od kojih je 15 (50%) imalo završenu srednju školu, a 15 (50%) visoku stručnu spremu. Iz gradske sredine poticalo je 24 (80%) porodica ispitanika kliničke grupe, a iz prigradske 6 (20%).

Majke ispitanika kontrolne grupe bile su u dobu od 37 do 48 godina ($M=42,50$), od kojih je 14 (46,66%) imalo srednju školu, 14 (46,66%) visoku stručnu spremu i 2 (6,68%) završene poslediplomske studije. Očevi ispitanika kontrolne grupe bili su u dobu od 39 do 58 ($M=48,50$), od kojih je 15 (50%) imalo završenu srednju školu, a 15 (50%) visoku stručnu spremu. Porodice su, takođe, većinom pripadale gradskoj sredini, 23 (76,66%), dok je iz prigradske sredine bilo 7 (23,34%) porodica.

Instrumenti

U radu je primenjen Test zavisnosti od interneta (Young’s Internet Addiction Test – IAT) kao kriterijumski test za procenu zavisnosti od interneta, koji se sastoji od 20 ajtema (Young, 2008). Skorovi od 20 do 39 označavaju prosečnu upotrebu interneta, od 40 do 69 probleme usled korišćenja interneta, a skorovi od 70 do 100 ukazuju na značajne probleme usled korišćenja interneta (Chang, Man Law, 2008). Svi adolescenti iz kategorije „internet-zavisnici” imali su skor na IAT-u viši od kritične vrednosti 70.

U cilju procene ličnosti adolescenata korišćen je Beogradski inventar ličnosti za adolescente (Belgrade Adolescent Personality Inventory – BAPI), koji je zasnovan na Klonindžerovoj teoriji ličnosti (Džamonja Ignjatović et al., 2014). BAPI je namenjen adolescentima od 14 do 18 godina, a sastoji se od 46 ajtema grupisanih u šest skala po 6 ajtema. Sedma skala, Potraga za novinama (Novelty seeking), ima 10 ajtema i podeljena je u dve supskale – Impulsivnost (NSi) i Istraživačka radoznalost (NSr) sa po 5 ajtema, s obzirom da se u prethodnim istraživanjima potvrdila konceptualna i praktična opravdanost njihovog razlikovanja. Ajtemi se ocenjuju na petostepenoj skali Likertovog tipa.

Za procenu ličnosti roditelja primenjena je revidirana verzija Klonindžerovog inventara temperamenta i karaktera, (Temperament and Character Inventory Revisited – TCI-R)(Cloninger et al., 1999). TCI-R sadrži 240 ajtema koji se ocenjuju na petostepenoj skali.

U cilju procene porodičnog funkcionisanja koju daju roditelji korišćen je Olsonov upitnik (Family Adaptation and Cohesion Scales – FACES-IV) (Olson et al., 2006; Olson, 2008, 2011) koji opisuje dve dimenzije dobrog, „balansiranog” porodičnog funkcionisanja: Kohezivnost, Fleksibilnost i četiri dimenzije lošeg, „nebalansiranog” porodičnog funkcionisanja: Neuključenost, Umreženost, Rigidnost i Haotičnost. Olson je u toj verziji svog upitnika dodao još dve skale, Komunikacija i Zadovoljstvo u porodici. FACES-IV sadrži 62 ajtema, koji se ocenjuju na petostepenoj Likertovoj skali.

Procedura

Istraživanje je sprovedeno u zdravstvenim ustanovama i srednjim školama u gradskim i prigradskim opštinama Beograda. Svi ispitanici i njihovi roditelji potpisali su Formular informisanog pristanka i dobrovoljno su prihvatili učešće u istraživanju.

Adolescenti sa problemom „internet-zavisnosti” ispitivani su u Dnevnoj bolnici za nehemijske zavisnosti Specijalne bolnice za bolesti zavisnosti u Beogradu, nakon dobijene saglasnosti bolnice za istraživanje, kao i saglasnosti Etičkog komiteta. U beogradskim srednjim školama dobijena je saglasnost direktora i Saveta roditelja škola. Ispitanici su upitnike popunjavali u ordinacijama psihijataru u ustanovama javnog zdravstva i u prostorijama psihologa škola.

Statistička analiza

Analiza podataka rađena je u okviru SPSS 20 statističnog programa. Interna konzistentnost je proverena Kronbahovim koeficijentom pouzdanosti. Multivarijatna analiza varijanse (MANOVA) korišćena je za ispitivanje razlika između ispitivanih kliničkih i nekliničkih grupa adolescenata i njihovih roditelja, a univarijatnom analizom varijanse (ANOVA) ispitana je razlika na specifičnim varjablama crta ličnosti i porodičnog funkcionisanja.

Rezultati

Rezultati istraživanja pokazuju da su psihometrijske karakteristike primenjenih instrumenata zadovoljavajuće. Pouzdanost IAT-a kao kriterijumskog testa veoma je visoka i Kronbahov alfa koeficijent na našem uzorku iznosi .89. BAPI skale imaju nešto nižu, ali zadovoljavajuću pouzdanost, s obzirom na svega 6 stavki po skali. Kronbahov alfa koeficijent je u rasponu od .70 do .82, osim skale Zavisnost od nagrade (RD) koja ima nižu pouzdanost (.60) i supskala Potrege za novinama – Impulsivnost i Istraživačka radoznalost, koje sa po 5 ajtema imaju prihvatljivu pouzdanost (.66 i .67). Na originalnom TCI-R upitniku pouzdanosti su slične, bez obzira na mnogo veći broj ajtema (ukupno 240) i kreću se u rasponu od .70 do .85 na uzorku roditelja. Pouzdanost FACES-IV na našem uzorku takođe je zadovoljavajuća za skale Kohezivnost, Komunikativnost i Zadovoljstvo (.83–.92.), dok je niska (ispod .60) na skalama Fleksibilnost, Neuključenost, Upletenost, Rigidnost i Haotičnost. Tako niske vrednosti pouzdanosti u skladu su sa nalazima drugih istraživanjima (Ćerković, 2011; Ranković, 2012) i upozoravaju na oprez u tumačenju rezultata. Analiza mera odstupanja od normalne distribucije ukazuje da odstupanja nisu velika i ne narušavaju uslove primene analize varijanse.

Rezultati multivarijatne analize varijanse ukazuju na to da postoje značajne razlike u strukturi ličnosti između kliničke grupe „internet-zavisnika” i grupe adolescenata iz opšte populacije, kako na dimenzijama temperamenta, $F(5,54) = 5.00, p < .01$, Wilks' Λ iznosi .68, tako i na dimenzijama karaktera, $F(3,56) = 3.27, p < .001$, Wilks' Λ iznosi .70.

Kada se posmatraju razlike na pojedinačnim skalama, uočava se da značajne razlike postoje, pre svega na skalama Impulsivnosti (NSi), Perzistencije (P), Kooperativnosti (C) i Samousmerenosti (SD), dok je razlika mala na skalama Istraživačka radoznalost (NSr) i Izbegavanje štete (HA) (Tabela 1).

Tabela 1. Razlike između grupa na dimenzijama ličnosti adolescenata

	Internet zavisnost		Opšta populacija		F	df _b	df _w	p	η^2
	M	SD	M	SD					
NSi	19.70	3.70	14.67	4.40	23.02	1	58	.000	.28
NSr	18.83	3.17	17.07	2.89	5.08	1	58	.028	.08
HA	21.37	5.46	18.43	6.00	3.92	1	58	.052	.06
RD	20.57	3.93	21.37	3.17	0.75	1	58	.389	.01
P	20.53	5.49	24.30	4.08	9.10	1	58	.004	.14
SD	19.03	5.08	22.67	4.16	9.18	1	58	.004	.12
C	22.07	3.12	25.00	3.54	11.59	1	58	.001	.11
ST	19.67	5.79	20.37	5.17	0.24	1	58	.623	.07

Kada se analiziraju crte ličnosti roditelja, multivarijatna analiza (MANOVA) ukazuje na statistički značajnu razliku između grupa u pogledu

temperamenta očeva – Wilks' Lambda iznosi .81, $F(4,55)=3.21$, $p<.05$, ali ne i karaktera– Wilks' Lambda iznosi .89, $F(3,56)=2.34$, $p=.084$. Rezultati univarijantne analize varijanse pokazuju da ličnost očeva kliničke grupe adolescenata karakterišu značajno viši skorovi na Perzistenciji (P) i u manjoj meri na Izbegavanju štete (HA) (Tabela 2).

Tabela 2. Razlike između grupa na dimenzijama ličnosti očeva

	Internet zavisnost		Opšta populacija		F	df _b	df _w	p	η ₂
	M	SD	M	SD					
NS	97.10	12.68	96.33	14.77	.05	1	58	.830	.00
HA	93.47	10.04	87.90	12.01	3.79	1	58	.056	.06
RD	101.27	14.50	97.20	11.60	1.44	1	58	.235	.02
P	123.30	15.40	114.60	16.26	4.53	1	58	.038	.07
SD	142.50	16.70	142.30	17.72	.00	1	58	.964	.00
C	133.50	14.85	129.93	14.54	.88	1	58	.351	.02
ST	74.47	12.79	66.00	12.90	6.51	1	58	.013	.10

S druge strane, multivarijantna analiza pokazuje da ne postoji značajna razlika između grupa ni u pogledu temperamenta majki – Wilks' Lambda iznosi .90, $F(4,54)=1.43$, $p=.237$, ni u odnosu na karakter – Wilks' Lambda iznosi .83, $F(9,277.59)=2.38$, $p<.05$. Analiza pojedinačnih skala pokazuje da majke „internet-zavisnika” imaju nešto više skorove na Potrazi za novinama (NS) (Tabela 3). Zanimljivo je da i očevi i majke tih adolescenata imaju značajno više skorove na Self-transcendenciji (ST).

Tabela 3. Razlike između grupa na dimenzijama ličnosti majki

	Internet zavisnost		Opšta populacija		F	df _b	df _w	p	η ₂
	M	SD	M	SD					
NS	97.87	11.33	91.33	11.40	4.51	1	57	.038	.07
HA	94.30	10.95	92.27	11.59	.36	1	57	.551	.01
RD	103.13	15.01	101.53	8.44	.01	1	57	.911	.00
P	118.48	18.33	116.97	14.95	.12	1	57	.729	.02
SD	143.77	19.71	147.20	17.19	.52	1	57	.475	.01
C	130.73	17.33	136.50	13.48	2.07	1	57	.156	.03
ST	75.40	12.84	68.00	10.87	5.80	1	57	.019	.09

Kada se posmatraju razlike u opažanju porodičnog funkcionisanja, multipla analiza varijanse ukazuje da postoji statistički značajna razlika između grupa u pogledu dimenzija porodičnog funkcionisanja koje su procenili očevi– Wilks' Lambda iznosi .57, $F(8,50)=4.75$, $p<.001$. Posmatrano

pojedinačno, gotovo sve skale dobrog funkcionisanja sniženesu, a sve skale lošeg funkcionisanja porodice povišene su u odnosu na očeve ispitanika iz kontrolne grupe, osim skale Umreženost, gde nema razlike između grupa, i skale Rigidnost koja je snižena u kliničkoj grupi (Tabela 4).

Tabela 4. *Razlike između grupa na dimenzijama porodičnog funkcionisanja na osnovu procene očeva*

	Internet zavisnost		Opšta populacija		F	df _b	df _w	p	η ₂
	M	SD	M	SD					
Kohezivnost	25.93	3.91	30.60	3.58	22.93	1	57	.000	.29
Fleksibilnost	23.93	3.99	27.17	2.64	13.58	1	57	.001	.19
Neuključenost	19.34	3.63	15.77	3.35	15.51	1	57	.000	.21
Umreženost	17.66	4.24	16.47	3.95	1.24	1	57	.269	.02
Rigidnost	17.93	4.16	20.00	4.08	3.73	1	57	.059	.06
Haotičnost	17.14	3.54	13.87	4.72	9.02	1	57	.004	.14
Komunikacije	35.86	7.49	41.90	6.24	11.35	1	57	.001	.17
Zadovoljstvo	32.69	7.72	41.90	6.28	25.33	1	57	.000	.31

Slični rezultati su dobijeni u pogledu porodičnog funkcionisanja procenjenog koje su procenile majke. Multipla analiza varijanse pokazuje da postoji statistički značajna razlika između grupa – Wilks' Lambda iznosi .65, $F(8,50)=3.33$, $p<.01$. Kao i kod očeva ispitanika, sve skale dobrog funkcionisanja porodice značajno su snižene i kod majki ispitanika kliničke grupe adolescenata. Od skala lošeg porodičnog funkcionisanja, skala Neuključenosti je povišena, skala Haotičnost je na granici značajnosti, a skale Umreženost i Rigidnost ne razlikuju značajno grupe.

Tabela 5. *Razlike između grupa na dimenzijama porodičnog funkcionisanja – procena majki*

	Internet zavisnost		Opšta populacija		F	df _b	df _w	p	η ₂
	M	SD	M	SD					
Kohezivnost	27.31	4.01	31.57	2.39	24.74	1	57	.000	.30
Fleksibilnost	24.79	3.20	26.73	3.60	4.78	1	57	.033	.08
Neuključenost	18.38	4.86	15.40	3.07	7.99	1	57	.006	.12
Umreženost	17.07	3.84	15.97	3.59	1.30	1	57	.259	.02
Rigidnost	18.69	4.06	19.07	4.34	.12	1	57	.732	.00
Haotičnost	17.24	2.67	15.03	5.73	3.56	1	57	.064	.06
Komunikacije	38.38	5.70	43.07	4.70	11.91	1	57	.001	.17
Zadovoljstvo	35.24	6.85	40.87	6.10	11.12	1	57	.002	.16

Diskusija

Ličnost adolescenata „internet-zavisnika” karakterišu specifične razlike na dimenzijama temperamenta u odnosu na kontrolnu grupu vršnjaka iz opšte populacije. Visoki skorovi na obe komponente Potrage za novinama (NS), posebno Impulsivnosti (NSi), i u određenoj meri Istraživačke radoznalosti (NSr), ukazuju na izraženu potrebu za novinama i uzbuđenjima. To je u skladu sa istraživanjima ponašanja u vezi s prekomernom upotrebom interneta, koja naglašavaju poremećaj kontrole impulsa (Batthyany et al., 2009), kao i potrebu za uzbuđljivim, novim doživljajima. Izgleda da je tehnološki napredak omogućio „bezbedno” ispoljavanje impulsivnosti u virtuelnoj realnosti, a rasterećenje samo po sebi deluje potkrepljujuće na impulsivno ponašanje kroz upotrebu interneta, što doprinosi stvaranju začaranog kruga zavisnosti.

S druge strane, nešto viši skorovi na dimenziji Izbegavanje štete (HA) ukazuju na povećanu osetljivost na signale kazne, anksioznost i nesigurnost pred neizvesnim i nepoznatim situacijama, koje rezultiraju izbegavajućem ponašanjem kao dijametralno suprotnoj tendenciji potrebi za novinama. Drugim rečima, ti adolescenti žude za uzbuđenjima i izazovima kojih se istovremno boje. Pored toga, slaba istrajnost u ponašanju, koja se ogleda u značajno nižim skorovima na dimenziji Perzistencije (P), govori o spremnosti na lako odustajanje u situacijama frustracije, što bitno remeti dosezanje uobičajenih prosocijalnih ciljeva i ličnih postignuća. Slaba istrajnost i niska frustrativna tolerancija dodatno pogoduju povlačenju u „sigurnu zonu” uzbuđljivog i istovremeno bezbednog virtuelnog prostora.

Rezultati istraživanja potvrđuju da se klinička grupa adolescenata „internet-zavisnika” takođe razlikuje od kontrolne grupe u odnosu na značajno niže skorove na dimenzijama karaktera. To je u skladu s ranijim nalazima Klondžera i saradnika, koji su utvrdili da dimenzije karaktera Samousmerenost (SD) i Kooperativnost (C) uspešno diferenciraju poremećaje ličnosti od normalne populacije (Cloninger et al., 1997; Džamonja Ignjatovic et al., 2010). Razvoj karaktera, kao osnova za optimalnu adaptaciju, tokom procesa socijalizacije može biti značajno kompromitovan ukoliko se nadovezuje na nestabilan temperament. Rezultati dosadašnjih istraživanja, uostalom, i potvrđuju toda korišćenje interneta samo po sebi ne izaziva „zavisnost”, već da ličnost određuje preferenciju specifičnih načina zadovoljstva, kao i načina izbegavanja nelagodnosti i frustracija koje pogoduju razvoju zavisnosti (Popović Ćitić et al., 2012; Young, 2008).

Kada analiziramo specifične karakteristike ličnosti roditelja, kao značajnog faktora oblikovanja ličnosti i poremećaja kod njihove dece, rezultati istraživanja su pokazali da je Perzistencija (P) očeva adolescenata s problemom „internet-zavisnosti” povišena u odnosu na očeve adolescenata iz kontrolne grupe. Osobe koje karakteriše povišena Perzistencija opisuju se kao uporne, vredne, ambiciozne, kritične i nezavisne, istrajne u svojim nastojanjima

uprkos spoljašnjim preprekama i frustracijama, što u osnovi predstavlja pozitivnu sklonost. Međutim, ukoliko su prenaplašene, te sklonosti mogu dobiti i kvalitet nedostupnosti za druge, ukoliko su osobe u potpunosti posvećene svojim ciljevima i ambicijama ili su netolerantne prema drugim ljudima koji su manje istrajni i uporni. Kako je kod ovih adolescenata upravo ta dispozicija nisko izražena, nasuprot naglašenoj Perzistenciji kod njihovih očeva, takav kontrast može produbljivati subjektivan doživljaj različitosti „dva sveta” koji se međusobno ne razumeju ili malo međusobno komuniciraju.

S druge strane, majke ovih adolescenata karakteriše povišena Potraga za novinama, koja ukazuje na težnju ka promeni, novim iskustvima, ali i impulsivnost. Totakođe može doprineti doživljaju kompromitovane stalnosti i stabilnosti, kao drugačijeg oblika ispoljavanja nedostupnosti majke i smanjene podrške u periodu kada je adolescentu značajno da na nju može računati.

Konačno, zanimljiv je, i donekle neočekivan, nalaz da oba roditelja imaju povišene skorove na Self-transcendenciji (ST). Ta dimenzija ličnosti može da ukaže na naglašena duhovna interesovanja i sklonosti, ali u svom negativnom aspektu može se manifestovati i kao sklonost neobičnim ili čudnim uverenjima koja se sreću kod osoba s teškoćama u proceni realnosti (Džamonja Ignjatović et al., 2010). Interesantno je da je ovo jedina dimenzija po kojoj se i očevi i majke „internet zavisnika” razlikuju od ispitanika kontrolne grupe, dok je to takođe jedina dimenzija po kojoj se dve grupe adolescenata ne razlikuju. Prema Klonindžerovom modelu, ta dimenzija ličnosti nema linearan razvoj, tako da se njen rast očekuje u dva perioda životnog ciklusa. Prvi je krajem adolescencije, kada su mladi okupirani „filozofskim” pitanjima smisla egzistencije i duhovnih vrednosti, posle čega nastupa „pragmatična orijentacija” ka rešavanju osnovnih životnih pitanja, obezbeđenja izvora egzistencije, profesionalnog opredeljenja i formiranja porodice. Posle 40. godine, kada su ta pitanja uglavnom razrešena (bar u okvirima stabilnijih društvenih okolnosti), ta dimenzija ponovo dobija na značaju. Prema našem uverenju, tako definisana Self-transcendencija više odražava interesovanja osobe nego bazične, stabilne dispozicije ličnosti, zbog čega i varira tokom razvoja. U tom smislu, moguće je da se mladi iz našeg uzorka ne razlikuju prema dimenziji koja još nije u potpunosti razvijena i tek se očekuje da dostigne svoj prvi „šiljak” u razvoju. S druge strane, kad su roditelji u pitanju, oni su upravo u periodu doseganja drugog razvojnog „šiljka”, te se razlike, ukoliko ih ima, mogu jasnije manifestovati. S obzirom na povišene skorove na Self-transcendenciji, izgleda da su roditelji mladih s problemom zavisnosti od interneta manje okrenuti ka praktičnim pitanjima i zahtevima svakodnevnice, pa su možda i na taj način manje dostupni svojoj deci. Moguće je da to takođe izražava težnju roditelja da pobegnu od problema u realnosti okretanjem ka nekim duhovnim ili religioznim uverenjima. Tako prepuštanjem odgovornosti „višim silama” da upravljaju njihovim životom, „spiritualni” prostor postaje njihova alternativa „virtuelnom” svetu njihove dece.

Navedene karakteristike roditelja, posmatrane zajedno, mogu doprineti da se kod dece razvije doživljaj nedostupnosti roditelja, što može uticati na njihov otežan proces socijalizacije, teškoće preuzimanja socijalnih uloga i slabije razvijene veštine komunikacije i rešavanja problema (Dukanac et al., 2014).

Porodično funkcinisanje, više nego ličnost roditelja pojedinačno, kreira atmosferu u kojoj mlada osoba raste i oblikuje svoje navike i ponašanja. Rezultati pokazuju da porodično funkcionisanje roditelja „internet-zavisnika” predstavlja značajan problem. Koliko majke i očevi sebe opisuju različito jedni od drugih, toliko su veoma slični u svom negativnom doživljaju porodičnog funkcionisanja. Roditelji „internet-zavisnika” procenjuju svoje porodice kao „neuključene”, odnosno emocionalno udaljene, s malo zajedničkih aktivnosti između članova, odvojenim načinom provođenja vremena i bez mogućnosti da se jedni drugima obrate za pomoć. Sve dimenzije pozitivnog porodičnog funkcionisanja nisko suprocenjene od strane oba roditelja – Kohezivnost, Fleksibilnost, Komunikacija i Zadovoljstvo, što samo potvrđuje doživljaj međusobne otuđenosti članova, koji su generalno nezadovoljni porodičnim funkcionisanjem, ali o tome izgleda i ne razgovaraju, tese tako stanje učvrstilo kao nefleksibilan obrazac funkcionisanja. U skladu s tim, oba roditelja su saglasna oko procene niskog stepena Umreženosti, kao jedine negativne dimenzije funkcionisanja koja nije izražena među članovima porodice. Pored toga, Rigidnost je u tim porodicama niža u odnosu na kontrolnu grupu, što bi mogao da bude pozitivan nalaz da nije u kombinaciji snaglašenim dimenzijama Haotičnosti porodičnog funkcionisanja i Potrage za novinama (kao karakteristike ličnosti kod majki), što može da ukazuje na odsustvo reda i stabilnosti u tim porodicama.

Specifična konstalacija ličnosti roditelja i porodičnih obrazaca funkcionisanja gradi atmosferu slabe roditeljske dostupnosti, dok je adolescentu koji je nesiguran, neistrajan i impulsivan, upravo potreban pojačan nadzor i briga roditelja kako bi prebrodio period adolescencije i rizike koje ona nosi. S obzirom na doživljaj nedostatka emotivne podrške oba roditelja, adolescenti se okreću dostupnijem „izvoru podrške”, kao što su interaktivna iskustva na internetu, bez rizika od upuštanja u druge interpersonalne relacije za koje im nedostaju socijalne veštine i samopouzdanje (Dukanac, 2013).

Zaključak

Dobijeni rezultati ukazuju na to da neke specifične karakteristike ličnosti roditelja i poremećaj porodičnog funkcionisanja formiraju jedan specifičan oblik dezangažovanog roditeljskog stila, koji rezultira izbegavajućim ponašanjem adolescenta i povlačenjem u virtuelni svet. Ipak, s obzirom da su razlike između grupa roditelja značajnije izražene u pogledu porodičnog funkcionisanja nego u pogledu samih crta ličnosti, možemo reći da je značajnija

ukupna porodična atmosfera koja „pogoduje” razvoju internet-zavisnosti kod adolescenata u odnosu na pojedinačne osobine ličnosti roditelja. Iako od karakteristika ličnosti zavise i sami obrasci porodičnog funkcionisanja, oni se modifikuju u interakcijama i čine specifičnu porodičnu atmosferu u kojoj mlada osoba odrasta.

Nestabilnost adolescenta u sklopu međusobno suprotstavljenih tendencija ka inhibiciji (HA) i aktivaciji (NS) i slabo razvijenoj istrajnosti (P) i usmerenosti ka cilju (SD) i socijalnom okruženju (C) igra, sa svoje strane, značajnu ulogu u etiopatogenezi „internet-zavisnosti”, koja se može razumeti kao bekstvo u istovremeno bezbednu i uzbudljivu zonu. Konačno, imajući na umu složene obrasce interakcija, možemo razmišljati i o povratnom uticaju ponašanja deteta na roditeljske odnose i porodično funkcionisanje sa slabim kohezivnim snagama, gde „paralelna koegzistencija” članova održava možda nekonfliktnu, ali svakako nefunkcionalnu ravnotežu. Ipak, metodološki nacrt istraživanja ne dozvoljava mogućnost utvrđivanja smera uticaja, s obzirom da se radi o deskripciji razlika između ispitanih grupa, tako da su specifične karakteristike mogle biti delom i posledica problema „zavisnosti” kod adolescenata.

Uprkos ograničenju istraživanja, koje se pre svega odnosi na mali uzorak, dobijeni rezultati mogu biti značajna polazna osnova kako za dalja istraživanja, tako i za planiranje programa tretmana. Pored provere rezultata na većem uzorku „internet-zavisnika” iz različitih sredina, značajno bi bilo uporediti njihove karakteristike s drugim kliničkim grupama adolescenata koji imaju druge probleme u ponašanju ili drugim oblicima zavisnosti kako bi se bliže pojasnila aktuelna dilema oko prirode fenomena kao poremećaja kontrole impulsa ili forme zavisnosti.

Nalazi istraživanja mogu pružiti doprinos koncipiranju preventivnih programa i definisanju smernica za terapijske programe, posebno usmerene na promenu obrazaca roditeljskog funkcionisanja i unapređenje interpersonalnih veština i veština emocionalne regulacijete grupe adolescenata. Dosadašnja iskustva nagoveštavaju ohrabrujuće rezultate sličnih obuhvatnih programa, sa elementima KBT-a i sistemskog porodičnog pristupa, namenjenih populaciji mladih s problemima u ponašanju, kao što su *Integrativni program tretmana mladih u sukobu sa zajednicom*, „OPTIMUS” (Hrnčić et al., 2011) ili *Program intervencija u krizi*, „PIKS” (Džamonja Ignjatović i Birčanin, 2014).

Reference

- Aboujaoude, E., Koran, L. M. (2010). *Impulse control disorders*. New York: Cambridge University Press.
- Anderson, K. N., Anderson, L. E., Glanze, W. D. (Eds.). (1998). *Mosby's medical, nursing & allied health dictionary* (5th ed.). Saint Louis, MO: Mosby-Year Book, Inc.
- Batthyany, D., Muller, K. W., Benker, F., & Wolfling, K. (2009). Computer game playing: Clinical characteristics of dependence and abuse among adolescents. *Wiener Klinische Wochenschrift*, 121(15–16), 502–509.

- Ćerković, N. (2011). Afektivno vezivanje članova porodice, porodično funkcionisanje i psihičke teškoće dece (neobjavljeni master rad). Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet, Beograd.
- Chang, M. K., & Man Law, S. P. (2008). Factor structure for Young's Internet Addiction Test: A confirmatory study. *Computer in Human Behavior*, 24(6), 2597–2619.
- Cloninger, R., Svrakic, N., & Svrakic, D. (1997). Role of personality self-organization in development of mental order and disorder. *Developmental Psychopathology*, 9(4), 881–906.
- Cloninger, C.R., Przybeck, T. R., Svrakic, D. M., & Wetzel, R. D. (1994). *Manual of Temperament and Character Inventory (TCI): A guide to its development and use*. St. Louis, MO: Washington University.
- Cloninger, R., Przybeck, T., Svrakic, D., & Wetzel, R. (1999). *The Temperament and Character Inventory – revisited (for evaluation purpose only)*. St. Louis, MO: Washington University.
- Dukanac, V. i Džamonja Ignjatović, T. (2005). Uticaj društvenih promena na bazične karakteristike ličnosti adolescenata. U Ćurčić, V. (Ur.), *Unutrašnja i spoljašnja realnost adolescenata* (str. 169–175). Beograd: IP Žarko Albulj.
- Dukanac, V. (2013). Povezanost sociopatoloških pojava i psihopatologije adolescenata sa strukturom ličnosti roditelja i porodičnim funkcionisanjem (neobjavljena doktorska disertacija). Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Beograd.
- Dukanac, V., Popović-Čitić, B., Džamonja Ignjatović, T., & Milanović, M. (2014, November). Family adaptability and personalities of parents and adolescents risk factors for Internet addiction. *The eight international scientific conference, Special education and rehabilitation today, Proceedings*, pp. 211–219.
- Džamonja Ignjatović, T., Milanović, M., & Dukanac, V. (2014). Belgrade Adolescent Personality Inventory: Bridging the gap between personality assessment in children and adults. *Psihološka istraživanja*, 17(1), 35–53.
- Džamonja Ignjatović, T., Svrakic, D., Svrakic, N., Divac-Jovanovic, M., & Cloninger, R. (2010). Cross-cultural validation of the revised Temperament and Character Inventory: Serbian data. *Comprehensive Psychiatry*, 51(6), 649–655.
- Džamonja Ignjatović T. i Birčanin, F. (2014). Mogućnosti primene integrativnog programa tretmana u realizaciji vaspitnih naloga. *Socijalna politika*, 49(2), 67–91.
- Erikson, H. E. (2008). *Identitet i životni ciklusi*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Griffiths, M. D. (2008). Internet and video-game addiction. In C. Essau (Ed.), *Adolescent Addiction: Epidemiology, Assessment and Treatment* (pp. 231–267). San Diego, CA: Elsevier.
- Hrnčić, J., Džamonja-Ignjatović, T. i Despotović-Stanarević, V. (2011). Evaluacija efekata integrativnog programa tretmana mladih u sukobu sa zajednicom. *Godišnjak Fakulteta političkih nauka*, 5, 437–453.
- Lightfoot, C., Cole, M., & Cole, S. (2013). *The development of children*. New York: Worth Publishers.
- Mike, Z. Y., Jing, H., Deborah, M.K., & Kaichung, P. (2014). The influence of personality, parental behaviors and self-esteem on Internet addiction: A study of

- Chinese college students. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 17(2),104–110.
- Olson, D., Gorall, D.,&Tiesel, J. (2006). *FACES IV package - Administration manual*. Minneapolis, MN: Life Innovations.
- Olson, D. (2008). *FACES IV Manual*. Minneapolis, MN: Life Innovations.
- Olson, D.(2011). FACES IV and the Circumplex model: Validation study. *Journal of Marital & Family Therapy*, 37(1),64–80.
- Park, S. K., Kim, J. I., & Cho, C. B. (2008). Prevalence of Internet addiction and correlations with family factors among South Korean adolescents. *Adolescence*, 43(172), 895–909.
- Popović-Čitić, B., Marković, M. i Popović, V. (2012). Zavisnost od interneta – aktuelna saznanja i dileme. UB. Kordić,A. Kovačević i B. Banović(Ur.), *Reagovanje na bezbednosne rizike u obrazovno-vaspitnim ustanovama* (str. 261–271).Beograd: Fakultet bezbednosti.
- Ranković, N. (2012). *Porodično funkcionisanje i partnerska vezanost adolescenata*(neobjavljeni master rad). Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet, Beograd.
- Shapira, N. A., Lessig, M. C., Goldsmith, T. D., Szabo, S. T., Lazoritz, M., Gold, M. S. et al. (2003). Problematic Internet use: Proposed classification and diagnostic criteria. *Depression and Anxiety*, 17(4), 207–216.
- Tadić, N. (2006).*Psihijatrija detinjstva i mladosti*. Beograd: Naučna KMD.
- Vukov, M. (1994).*Putevi i stranputice porodice – porodica i mladi*. Beograd:GIP Kultura.
- Wartberg,L., Kammerl,R., Rosenkranz, M., Hirschhauser, L., Hein, S., Schwinge, C. et al. (2014).The interdependence of family functioning and problematic Internet use in a representative quota sample od adolescents. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 17(1), 14–19.
- Xiuqin, H., Huimin, Z., Mengchen, L., Jinan, W., Ying, Z.,& Ran, T. (2010). Mental health, personality, and parental rearing styles of adolescents with Internet addiction disorder. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 13(4),401–407.
- Yan,W.,Li, Y.,&Sui, N. (2013).The relationship between recent stressful life events, personality traits, perceived family functioning and Internet addiction among college students. *Stress Health*,30(1),3–11.
- Yen, J. Y., Yen, C. F., Chen, C. C., Chen, S. H.,&Ko, C. H. (2007). Family factors of Internet addiction and substance use experience in Taiwanese adolescents.*Cyber Psychology & Behavior*, 10(3),323–329.
- Young, K. S. (2004). Internet addiction: A new clinical phenomenon and its consequences. *American Behavioral Scientist*, 48(4), 402–415.
- Young, K. S. (2008). Internet addiction: The emergence of a new clinical disorder. *Cyber Psychology & Behavior*, 1(3), 237–244.

The characteristics of internet addiction adolescents and their families

Vesna Dukanac

Institute of Mental Health, Belgrade

Tamara Džamonja-Ignjatović

University of Belgrade, Faculty of Political Sciences

Marko Milanović

Center for Research and Social Development IDEAS

Branislava Popović-Čitić

University of Belgrade, Faculty of Special Education and Rehabilitation

The goal of the study was to identify specific personality characteristics of adolescents who have a problem with “internet addiction”, as well as the characteristics of their parents’ personalities and of the functioning of their families. The sample consisted of 60 adolescents of both genders, aged between 15 and 18. There were 30 “internet addicts” belonging to the clinical group and 30 participants from the general population as the control group. Also, 120 parents were examined; there were 30 parent couples of each of the two groups of adolescents. The following measures were used in the research: Young’s Internet Addiction Test –IAT, the Belgrade Adolescent Personality Inventory – BAPI, the Temperament and Character Inventory-Revised –TCI-R (for the assessment of parental personality) and the Family Adaptability and Cohesion Evaluation Scale –FACES IV. The results indicate that adolescents with internet addiction difficulties exhibit a high degree of impulsiveness, low persistence, and immaturity in the personality domains which regulate responsible, goal-directed and co-operative behaviour. The fathers of adolescents from the clinical group were highly ambitious and less available to their children, while their mothers were more impulsive and prone to change versus continuity, which means that they were also less accessible to their children, albeit in a different way than the fathers. All dimensions associated with the positive aspects of family functioning, such as *Cohesiveness*, *Flexibility*, *Communication* and *Satisfaction* were lower in the clinical group, while the dimension of *Chaotic relations* was higher. The results have shown that the parents of adolescents from the clinical group have formed a specific kind of disengaged and distant parenting style that has resulted in avoiding behaviours of adolescents and their withdrawal into the “virtual world”. These findings could have a significant role in understanding the origins of internet addiction, planning prevention programs and defining guidelines for effective therapeutic treatment.

Key words: internet addiction, adolescents, temperament, character traits, family functioning